

Alternativní pedagogika na stránkách českých odborných textů v letech 1990–1999

ŠÁRKA KLÍMOVÁ

Abstrakt: Přehledová studie se věnuje problematice alternativní pedagogiky v česky psaných odborných textech a přináší přehled odborných textů českých autorů z let 1990–1999. Mapuje knižní publikace, studie v pedagogických časopisech a univerzitní i konferenční sborníky, jejichž dominantním tématem je alternativní pedagogika či její dílčí součásti. Studie vychází z obsahové a komparační analýzy vybraných textů a v kontextu proměn českého školství v devadesátých letech nastiňuje proměny v charakteru a zaměření odborných textů.

Klíčová slova: alternativní pedagogika, reformní pedagogické koncepce, přehledová studie, proměny českého školství po roce 1989, odborné pedagogické časopisy, konference o celosvětových otázkách alternativního školství

ÚVOD

Alternativní pedagogika patří mezi témata, která s sebou přinesla demokratizace naší země po roce 1989. Své místo si v českém školství našla velmi rychle, a to nejen jako náplň prvních českých alternativních škol, ale i jako zdroj inspirace a podnět pro vnitřní transformaci škol běžných. Počátky devadesátých let byly ve znamení euforie z nově nabyté svobody ve vzdělávání a alternativní školství bylo nedílnou součástí nadšení. Přestože umožnění vzniku alternativních škol bylo poměrně rychlé, školy po založení narážely na velké množství bariér, které s sebou nesla přetrvávající legislativa z dob uniformního socialistického školství. Organizace a iniciativy,

jako byly Nezávislá mezioborová skupina pro transformaci ve vzdělávání (dále jen NEMES), Hnutí přátel angažovaného učení (dále jen PAU) nebo Evropské fórum pro svobodu ve vzdělávání (dále jen EFFE), které vznikly hned v prvních letech po revoluci, vytvářely společenský tlak na státní aparát ve snaze uspíšit potřebnou transformaci školství. Bojovaly mimo jiné za zrušení osnov a nastavení standardů, za legitimizaci slovního hodnocení, za legitimizaci netradičních způsobů výuky (často převzatých právě z alternativních škol) a za změnu klimatu ve třídách českých škol a v českých školách obecně.

Alternativní pedagogické koncepce, ať už ty, které se vyvinuly z reformních pedagogických koncepcí počátku

20. století, anebo novější, vzniklé až v osmdesátých a devadesátých letech, se ukázaly být zajímavým zdrojem inspirace, a tak se staly tématem, o kterém se v devadesátých letech v odborných i laických kruzích nejen mluvilo, ale také psalo. Na stránkách odborných knižních publikací, ve studiích, článcích a diskusích v odborných i méně odborných časopisech, ve sbornících z konferencí, ale i ve společenských magazínech. Předložená přehledová studie si klade za cíl odpovědět na otázku, jaké odborné texty s primárním zaměřením na alternativní pedagogiku byly v tištěné podobě na našem území publikovány v letech 1990–1999, tedy v období, které je pro české školství charakteristické prudkým rozvojem alternativního školství, nadšením ze zahraničních alternativních škol, ale i obavami z možné ztráty českých tradic při jejich přejímání.

METODOLOGIE

Předložená studie mapuje téma alternativní pedagogiky v českých odborných textech mezi lety 1990 a 1999. Má charakter literárního komparativního přehledu a klade si za cíl identifikovat texty (v odborné pedagogické literatuře, napsané českými autory ve zkoumaném období na našem území), jejichž primárním zaměřením je alternativní

pedagogika v užším pojetí.¹ Tyto texty následně podrobit obsahové analýze a výsledky analýzy uspořádat tak, aby poskytly odpověď na následující výzkumnou otázku:

Jaké odborné texty s primárním zaměřením na alternativní pedagogiku byly v tištěné podobě na našem území publikovány v letech 1990–1999?

Metodologické ukotvení studie bylo inspirováno postupy uvedenými u Mareše (2013). Vyhledávání textů probíhalo prostřednictvím bibliografické databáze *knihovny.cz*, *Google Scholar* a v online archivech odborných pedagogických časopisů *Pedagogika*, *Speciální pedagogika*, *Pedagogická orientace*. Texty byly vyhledávány podle následujících klíčových slov: reformní pedagogické hnutí, alternativní pedagogika, alternativní škola. Texty byly zařazovány k další analýze, pokud splňovaly následující kritéria: text je napsaný v českém jazyce, českým autorem, je vydán na území ČR (do roku 1993 včetně Slovenska), dominantním tématem textu je reformní nebo alternativní pedagogika.² U textů byla analyzována odbornost, která byla posuzovaná podle následujících kritérií: odbornost autora, využívání citačního aparátu v textu, množství a charakter použitých zdrojů textu. U jednotlivých typů textů byla následně sledována ještě další, rozdílná kritéria: u knižních

¹ Alternativní pedagogikou v užším pojetí je v rámci studie míněna pedagogika vycházející z reformního pedagogického hnutí počátku 20. století. Zahrnuje alternativní koncepce, školy a programy, které (přestože některé vznikly později) naplňují i ve 21. století hlavní rysy reformní pedagogiky.

² Vyřazeny byly studijní texty a publikace, v nichž byla alternativní pedagogika jen dílčí částí, například kapitolou.

publikací byla posuzována relevance vydavatelství, u článků v časopisech relevance a odbornost časopisu vzhledem k míře jeho odbornosti v devadesátých letech a u konferenčních a univerzitních příspěvků jejich odbornost (příslušnost autora k odborné instituci, použité zdroje, citační aparát) a jejich relevance vzhledem k dominanci zkoumaného tématu.

Prvotní fáze vyhledávání textů přinesla obtíže v podobě posuzování jejich relevance, což se ukázalo jako problém zejména v případě pedagogických periodik. V devadesátých letech články, zprávy, recenze a rozhovory k tématu alternativní pedagogiky a škol publikovalo na svých stránkách relativně velké množství pedagogických časopisů. Vyjma těch neznámějších, které už v té době vycházely s jistou tradicí či puncem odbornosti (*Pedagogika*, *Pedagogická orientace* a *Pedagogická revue* jako slovenská obdoba české *Pedagogiky*), produkovaly články o aktuálních problémech výchovy a vzdělávání (tedy i o alternativní pedagogice) i jiná periodika, více či méně odborná. Některá z nich byla určena učitelům vybraného stupně vzdělávání – *Komenský*, určený učitelům základních škol či *Předškolská výchova*, určená učitelům mateřských škol. Specifickou platformou pro texty související s transformací českého školství, pro zprávy ze života nově vznikajících českých alternativních škol, stanoviska a důležitá sdělení členů NEMES

a PAU byly *Učitelské listy*. Mimo to publikovaly texty o alternativní pedagogice také pedagogické časopisy, jejichž existence byla velmi krátká, ale i tak v nich vyšly texty zaměřené na alternativní pedagogiku. Těmi byly například časopisy: *V+V*, *Aula* a *Alfa revue*. Zprávy, rozhovory a kratší články k alternativní pedagogice vycházely i v *Učitelských novinách* a dalších denících, týdenících, měsícnících a společenských magazínech.³

V další fázi byly vyhledané texty na základě analýzy vyřazovány, a to podle následujících kritérií: negace kritérií pro zařazení, alternativní pedagogika není jako téma v textu majoritní, ale minoritní při existenci jiného dominantního tématu. Z vybraných textů byly vyřazeny zprávy, recenze, rozhovory a obdobné kratší či méně odborné texty. Vyřazeny byly rovněž texty primárně zaměřené na reformní pedagogiku v ČSR v meziválečném období, protože je to téma, které si zaslouží samostatnou studii.

Texty, které byly následně zařazeny do předložené studie, byly uspořádány do přehledové tabulky, kde byly názvy textů doplněny o identifikační údaje (autor/ři a jejich afiliace k odborné instituci, rok vydání, vydavatelství, počet stran aj.), ale i o jejich klíčové charakteristiky, zajímavé vzhledem ke zkoumanému tématu a výzkumné otázce (zdroje; práce s citačním aparátem; cíl, s jakým byl text napsán; pro koho byl

³ Například: *Rodina a škola*, *Ratolest*, *Rodiče*, *Týdeník školství*, *Svobodné slovo*, *Lidové noviny*, *MF DNES*.

text určen apod.). Výsledkem byl soubor, respektive tabulka obsahující okolo padesáti textů čtyř typů: odborné knižní publikace, studie v pedagogických časopisech, sborníky a tematicky relevantní příspěvky v univerzitních a konferenčních sbornících, jejichž dominantním tématem není alternativní pedagogika. Takto systematizovaná data byla následně znovu analyzována a komparována a v rámci interpretace zasazena do celkového kontextu vývoje problematiky alternativní pedagogiky a alternativních škol v devadesátých letech 20. století v ČR tak, aby přinášela odpovědi na stanovenou výzkumnou otázku.

Výsledkem je následující, sěžejní část studie, která popisuje, analyzuje a komparuje texty, které svou odborností a relevancí mapují diskurz publikační činnosti českých autorů v oblasti alternativní pedagogiky na našem území mezi lety 1990 a 1999.

VÝSLEDKY OBSAHOVÉ

A KOMPARATIVNÍ ANALÝZY TEXTŮ

Výsledky obsahové a komparativní analýzy textů jsou členěny podle typu tištěného zdroje, ve kterém byly texty publikovány. První část se věnuje odborným knižním publikacím, druhá pedagogickým periodikům a studiím, které v nich byly v devadesátých letech otištěny, a třetí část se zaměřuje na samostatné konferenční příspěvky, tematicky relevantní, které ale byly publikovány v rámci kon-

ferenčních sborníků bez dominantního zaměření na alternativní pedagogiku, a tematicky relevantní příspěvky v univerzitních sbornících. Součástí této části je i analýza sborníků z konferencí o celosvětových otázkách alternativního školství, pořádaných v letech 1991–1997 Univerzitou Palackého v Olomouci.

Odborné knižní publikace

Z komparativní analýzy vyplynulo, že odborné pedagogické publikace, které se v devadesátých letech věnovaly alternativní pedagogice, lze na základě jejich charakteru a náplně rozdělit do tří skupin.

První skupinou jsou knihy, které se věnují deskripci reformních pedagogických koncepcí a přehledovou metodou mapují nejznámější z nich, a to jak v oblasti historie a teorie, tak v popisu existence prvních škol, které podle těchto koncepcí pracovaly. Jedná se o knihy: *Reformní praxe v současných školských systémech* (Rýdl, 1990a), *Alternativní pedagogické hnutí v současné společnosti* (Rýdl, 1994a), *Alternativní pedagogické koncepce* (Hrdličková, 1994); *Alternativní školy* (Průcha, 1994) a *Alternativní školy* (Svobodová & Jůva, 1995). Tyto knihy, vyjma historie a teorie koncepcí, tematicky pokrývají přerod od reformní školy ke škole alternativní, což popisuje ve své monografii například Rýdl (1994a). Za reformní školy jsou v jeho publikaci považovány ty, které byly založeny zhruba od konce

19. století do začátku druhé světové války a vycházejí z reformních pedagogických koncepcí jednoznačně identifikovatelných autorů (waldorfská pedagogika R. Steinera, pedagogika M. Montessoriové, jenský plán P. Petersena, daltonský plán H. Parkhurstové, pedagogika C. Freineta). Text popisuje, jak v průběhu dalšího vývoje začaly být reformní školy označovány termínem alternativní, přičemž datován je tento přerod zhruba do sedmdesátých let 20. století. Text uvádí, že alternativní školy, které v současnosti nesou název a ideje původních reformních škol, nemohly být v devadesátých letech stejné jako v době vzniku své koncepce na počátku století. Společnost, učitelé i žáci se neustále mění a mění se i podmínky, ve kterých dochází k jejich interakci. Stejně tak se mění i škola, zdá se tedy logické odlišovat časovým hlediskem původní reformní pedagogické koncepce a školy od koncepcí, programů a škol alternativních, které existují dnes, ve 21. století.

Společným znakem výše uvedených knižních publikací je deskripce vzniku reformního pedagogického hnutí, shrnutí jeho základních rysů a nastínění specifik a principů nejrozšířenějších reformních koncepcí, přičemž to, jaké koncepce byly k popisu vybrané, se u jednotlivých autorů liší (tematicky se zmíněné monografie shodují ve třech koncepcích, a to: waldorfské pedagogice, pedagogice jenského plánu a Freinetově pedagogice), což úzce souvisí s tím, jak se mezi autory ve zkoumaném obdo-

bí lišilo pojetí pojmu „alternativní škola“. Někteří autoři ho vnímají v širším pojetí a jiní v užším.

Alternativní pedagogiku v širším pojetí definují například Svobodová & Jůva (1995, s. 5), když uvádějí následující: „Alternativní škola se zákonitě objevuje v okamžiku stabilizace určité standardní školy, ať již církevní (jako tomu bylo po celý středověk a na počátku novověku), anebo státní (která v evropských podmínkách převažuje od 18. století).“ Do širšího pojetí jsou tak v analyzovaných monografiích řazeny takové školy, které jsou alternativní vůči standardním školám na daném území, přičemž je zcela bezpředmětné, jestli jejich „alternativnost“ spočívá v odlišných způsobech a organizaci výuky, ve vnímání role dítěte a učitele v procesu učení, anebo v úplně jiných oblastech – například v tom, kdo školy zřizuje. Analyzované publikace, jejichž autoři vycházejí z širšího pojetí, zahrnují do alternativní pedagogiky všechny typy pedagogiky, které nejsou standardní (například náboženská a tvořivá pedagogika u Hrdličkové v knize *Alternativní pedagogické koncepce* z roku 1994), a do alternativních škol zařazují i ty, které sice uplatňují způsoby výuky obdobné jako běžné školy, ale alternativní – ve smyslu odlišný od „normy“ – je například jejich zřizovatel (soukromé a církevní školy u Průchy v publikaci *Alternativní školy* z roku 1994). Někteří z analyzovaných publikací pak v rámci širšího pojetí řadí do alternativní pedagogiky všechny alternativní způsoby/metody výuky a pro-

gramy, které vznikly v průběhu druhé poloviny 20. století (Průchovo pojetí moderních alternativních škol, do nichž řadí například školy s otevřeným vyučováním, magnetické školy, zdravou školu aj. uvedené v knize *Alternativní školy*, 1994).

V užším pojetí jsou jako alternativní školy označovány školy, které patřily od přelomu 19. a 20. století do rozsáhlého a mnohostranně orientovaného pokusu změnit tradiční školu, která se konstituovala v průběhu 18. a 19. století v podmínkách novodobých států v Evropě a USA. Publikace, které vycházejí z užšího pojetí alternativní školy, jsou následující: *Reformní praxe v současných školských systémech* (Rýdl, 1990a); *Alternativní pedagogické hnutí v současné společnosti* (Rýdl, 1994a); *Alternativní školy* (Svobodová & Jůva, 1995). K již zmíněné waldorfské pedagogice, pedagogice jenského plánu a Freinetově pedagogice, kterým se Rýdl věnuje v publikaci z roku 1990, přidává o čtyři roky později ještě pedagogiku montessori a německé venkovské ústavy. Svobodová & Jůva (1995) oproti venkovským ústavům přidávají daltonský plán.

Do druhé skupiny můžeme zařadit knižní publikace, které nezacházejí do větších detailů jednotlivých koncepcí, ale v menším rozsahu (co se týká počtu stran) podávají čtenáři co největší množství informací uspořádaných v logickém systému. Jednou z nich je kniha *Alternativní školy v západní Evropě* (Průcha, 1991), která má

charakter informační brožury. Jejím cílem bylo po roce 1989 poskytnout co nejrychleji co nejvíce informací o zahraničních alternativních školách, a to především těch fungujících na počátku devadesátých let, společně se seznamy zahraničních škol, zdrojů a organizací, které měly v dané době s alternativní pedagogikou výraznou spojitost. Další knihou z této skupiny je *Tradice a současnost alternativního pedagogického hnutí v ČSFR a ve světě* (Rýdl, 1992b), která stojí na chronologickém přehledu vývoje hnutí alternativní pedagogiky, a to od ideje svobodné výchovy ve společnosti přes reformní pedagogické hnutí, včetně ČSR, až ke klasifikaci alternativních hnutí a jejich škol a principům současných alternativních škol. Dílčí části textu se mimo to zmiňují i o současné situaci alternativních škol v Čechách a na Slovensku a o založení a smyslu EFFE.

Třetí skupinou jsou monografie, které se zaměřují na jednu vybranou reformní pedagogickou koncepci a soustředí se na popis její historie a vývoje (v některých knihách obsáhle, v jiných stručněji) a na současnou podobu těch alternativních škol, které z dané koncepce vycházejí. K americké pragmatické pedagogice byla vydána kniha *Americká pragmatická pedagogika* (Singule, 1991) a k Freinetově pedagogice monografie s rozsáhlým názvem *Škola stále nová: Freinetova „moderní škola“, MCE – hnutí pedagogické kooperace, GFEN – Francouzská skupina Nové výchovy* (Štech, 1992). K dalším

alternativním koncepcím vyšlo knih více, přičemž některé obsahují i metodickou část a jejich cílem bylo v době vydání nejen poskytnout teoretickou oporu učitelům českých alternativních škol, ale také ukázat, jak by bylo možné vybrané prvky a principy alternativních škol aplikovat ve školách běžných.

K montessori pedagogice vyšly v letech 1995–1999 tři knižní publikace. Nejvíce teorie obsahuje počtem stran nejrozsáhlejší monografie Zelinkové (1997), která vyšla pod názvem *Pomoz mi, abych to dokázal sám: Pedagogika Marie Montessoriové a její metody dnes*. Popisu inspirativních principů montessori pedagogiky se věnuje útlá publikace *Principy a pojmy pedagogiky Marie Montessori* (Rýdl, 1999) a deskriptivní praxe mateřské školy, která realizuje montessori pedagogiku, se zabývá kniha Šebestové & Švarcové (1996) s názvem *Marie Montessori – aktuálně*.

Waldorfské pedagogice se v tomto období věnují dvě vydané monografie, a to: *Waldorfské školy: Izolovaná alternativa nebo zajímavý podnět pro jiné školy* (Pol, 1996) a *Waldorfská škola* (Grecmanová & Urbanovská, 1996). Byť se obě monografie věnují stejnému tématu, pojaty jsou odlišně. Polova kniha se z velké části věnuje učitelům waldorfské školy – požadavkům na jeho vzdělání, kompetencím, kategoriím učitelů ve waldorfské škole, práci učitele s učebními plány, v menším měřítku pak organizací a řízením waldorfských škol. Text je tematicky užší, ale vychází z velkého množství ci-

zojazyčných zdrojů. Oproti tomu kniha Grecmanové a Urbanovské je svým zaměřením více rozkročená a pokrývá historii i teorii waldorfské pedagogiky, a to s důrazem na metodologické ukotvení předmětů ve waldorfské škole, včetně učebních obsahů. Zdrojem pro její vypracování byly zejména informace získané v kurzech waldorfské pedagogiky na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a poznatky z hospitací na zahraničních waldorfských školách.

Tři monografie vyšly mezi lety 1995 a 1998 i o programu Zdravá škola, a to jak v obecnější rovině (s deskriptivní kořenů zdravé školy na našem území) v publikaci *Zdravá škola včera a dnes* (Svobodová, 1998), tak v rovině realizace programu v předškolním stupni vzdělávání: *Zdravá mateřská škola* (Havlínová et al., 1995) a rovněž v rovině realizace programu na základní škole: *Program podpory zdraví ve škole: Rukověť projektu Zdravá škola* (Havlínová et al., 1998).

Samostatné knižní publikace, se dočkal i daltonský plán H. Parkhurstové. V roce 1998 vyšla útlá knížka s názvem *Jak dosáhnout spoluodpovědnosti žáka: Daltonský plán jako výzva – metody a formy práce na 2. stupni ZŠ a na středních školách* (Rýdl, 1998a), která identifikuje a popisuje principy pedagogiky daltonského plánu jako možnost inspirace pro transformaci vyučovacího procesu na běžných školách, zejména pak na druhém stupni základních škol a na školách středních.

Pedagogické časopisy

Knižní publikace, analyzované v předchozí části studie, samozřejmě nebyly v devadesátých letech jediným zdrojem informací o alternativní pedagogice. Tím byly i články v pedagogických periodikách. V metodologické části studie byly nastíněny obtíže v prvotním rozlišení méně a více odborných pedagogických časopisů a rovněž byla zmíněna krátká životnost některých periodik a absence recenzních řízení, která jsou dnes obvyklá. To všechno jsou aspekty, které vstoupily do následné analýzy časopisů a v nich publikovaných článků. I tak lze na základě analýzy vyzdvihnout některá z periodik, v nichž texty o alternativní pedagogice ve zkoumaném období vycházely, stejně jako poukázat na některé vybrané články.

Ohniskem vydávání pedagogických časopisů byla v devadesátých letech Praha. Vycházely v ní časopisy s dlouholetou tradicí i časopisy, které vznikly po revoluci a „nedožily“ se konce milénia. Mezi ty, ve kterých byly otištěny odborné studie a články k alternativní pedagogice, patří: *Pedagogika*, *Aula*, *Učitelské listy*, *Nezávislá revue V+V*, *Alfa revue*. Nejdlejší tradicí z nich má časopis *Pedagogika*, jehož vydávání je spojeno s Karlovou univerzitou. V devadesátých letech v něm byly k tématu alternativní pedagogiky otištěny následující studie: Vývoj a současný stav waldorfských škol

ve Spolkové republice Německo (Rýdl, 1990b); K impulsu waldorfských škol pro pluralitu školství v Čechách (Pol, 1993); Smysl a vliv reformních idejí alternativního pedagogického hnutí v České republice v 90. letech (Rýdl, 1998b); Program Začít spolu jako jeden z alternativních přístupů na prvním stupni ZŠ v České republice (Lukavská, 1998). Poslední zmíněný článek lze považovat za vůbec první text tohoto typu, který se na odborné úrovni věnuje alternativnímu programu Začít spolu. Jeho cílem bylo popsat principy programu, a to v kontextu praxe českých škol, které už v devadesátých letech ve své výuce tento program využívaly.

Významnou roli v publikování aktuálních kratších textů a zpráv hrály v devadesátých letech *Učitelské listy*, které od roku 1993 vydávala Agentura Strom.⁴ *Učitelské listy* byly významnou platformou pro sdílení aktualit iniciativ jednotlivých alternativ, stejně jako pro sdílení zkušeností učitelů alternativních i běžných škol. V roce 1995 například otiskly na pokračování článek s názvem *Člověk ve waldorfské pedagogice a anthroposofii* (Zdražil, 1995a, 1995b) reagující na mýty a nepravdy, které se v české společnosti šířily již od počátku praxe prvních waldorfských škol v ČR.

Ke zmíněným časopisům s kratší délkou existence a nižší odborností patřila *Nezávislá revue V+V*, ve které hned v ročníku 1990/1991 vyšel článek

⁴ Agentura Strom je mimo jiné spojena s publikační činností organizací NEMES a PAU. Od roku 1994 rovněž vydávala v několika edicích knižní publikace.

Rýdla s názvem Reformně pedagogické a alternativní školy ve světě, který jako jeden z prvních příspěvků přinášel veřejnosti informace o zahraničních reformních a alternativních školách. V tomto článku jsou mimo jiné nastíněna rizika přejímání alternativních škol do českého školství a vyjádřeny obavy z mechanického napodobování či přenášení zkušeností zahraničních škol, ať už alternativních, anebo běžných.

Z hlediska alternativní pedagogiky a alternativního školství byl díky článku Freinetovo pedagogické hnutí (Prokop, 1991) zajímavý i časopis *Alfa revue* (vydáván v Praze v letech 1991–1995 Ústavem pro informace ve vzdělávání) a časopis *Aula*, ve kterém vyšel v roce 1994 článek s názvem O jednom způsobu studia učitelství: Svobodná pedagogická akademie v Zeistu (Ries, 1994).

Další pedagogický časopis, který je třeba zmínit, je časopis *Pedagogická orientace*, který je spojený s Masarykovou Univerzitou v Brně. V roce 1991 bylo obnoveno jeho pravidelné vydávání, a tak v následujících letech časopis otiskl několik studií zaměřených na alternativní pedagogiku a alternativní školy: Alternativní školy (Kučerová, 1991); Alternativní pedagogické koncepce a jejich význam pro teorii a praxi současné školy (Hrdličková, 1995); Má naše teorie přispívat k rozvoji alternativního školství? (Kučerová, 1995). Texty Kučerové patří k těm, které „brzdily“ mnohdy až nekritické nadšení z přenesení zahraničních vzdělávacích modelů do českých škol. Jsou to texty, které

alternativním školám neubírají kredit a uznávají jejich smysluplnost nejen v rámci historie, kdy oponovaly školám standardním, ale i v rámci konce tisíciletí, kdy celý svět hledal nové paradigma vzdělávání a bylo už zřejmé, že toto paradigma bude opřené o pedagogiku pluralitní, již je alternativní pedagogika součástí. Upozorňují však také na možná rizika bezduchého napodobování a na potřebu respektování podmínek českého školství a schopnost nadhledu a izolace od vlastní minulosti.

Poslední periodikum, které je vzhledem ke své odborné relevanci a množství otištěných studií k tématu alternativní pedagogiky potřeba zmínit, je *Pedagogická revue*. Do rozdělení země v roce 1993 v něm byly otištěny tyto studie českých autorů: Prvky humanizace vzdělávání v teorii a praxi alternativních škol (Rýdl, 1991b); Svobodná výchova na Waldorfské škole R. Steinera ve Vídni (Grecmanová & Vítková, 1991); K integraci obsahu vzdělání v modelech škol v Německu (Rýdl, 1991a); Pedagogická koncepce M. Montessoriové jako podnět i pro výchovu dětí staršího školního věku (Hrdličková, 1992); Alternativne školy – vývoj, problémy a perspektívy: K diskusi o úsilí klasifikácie alternativných škol (Rýdl, 1993). V poslední uvedené studii autor zdůrazňuje potřebu přесunout pozornost od alternativních škol, pro jejichž existenci už byly vytvořeny alespoň základní legislativní předpoklady, ke školám státním, pro které je potřeba hledat takové učitele, kteří rea-

lizují pro děti nejen přitažlivější, ale i zdravější způsoby práce.

Univerzitní sborníky a sborníky z pedagogických konferencí

Zájem o alternativní pedagogiku se v devadesátých letech objevoval i mezi akademiky a české univerzity se, některé více a jiné méně, podílely na šíření informací o alternativní pedagogice a alternativních školách, přičemž mnozí akademici se po revoluci vyjeli do zahraničních alternativních škol podívat.⁵ Získané informace a postřehy publikovaly jednotlivé univerzity, mimo jiné v rámci univerzitních sborníků. O alternativní pedagogice psali v devadesátých letech například akademici z Univerzity v Ostravě, Masarykovy Univerzity v Brně, Palackého Univerzity v Olomouci, Karlovy Univerzity v Praze, ale i z Univerzity Pardubice. Pokud bychom chtěli vyzdvihnout relevantní příspěvky, které byly vydány ve zkoumaném období jako součást univerzitních sborníků, tak to budou následující: K otázkám řízení waldorfských škol (Pol, 1992) a Alternativní školství ve světle historického vývoje (Veselá, 1992), které vyšly v rámci *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*

vydávaného mezi lety 1990 a 1999 Filozofickou fakultou MU, a to v pedagogicko-psychologické řadě; Jenský plán: Inspirativní momenty teorie a praktických zkušeností z roku 1992 (*Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas paedagogica*) od Urbanovské; Škola jenského plánu (Čapek, 1995) a Východiska jenského plánu v dobových myšlenkových proudech (Rýdl, 1997b), které se oba věnují pedagogice P. Petersena a její realizaci ve školách jenského plánu a vyšly v rámci sborníků Univerzity Pardubice. Posledním ke zmínění je příspěvek Rýdla s názvem Humanistická pedagogika v perspektivách školské reformy (Rýdl, 1995).

Největším zdrojem příspěvků o alternativní pedagogice z per akademiků i učitelů, byly v devadesátých letech sborníky z konferencí o celosvětových otázkách alternativního školství. Konference⁶ pořádala Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1991–1997, přičemž v návaznosti na konferenci vyšlo sedm konferenčních sborníků plných příspěvků k alternativní pedagogice. O vzniku těchto konferencí se na poslední z nich vyjádřil jeden z jejích zakladatelů: „Po úvahách o tom, co bychom měli studentům nabídnout jako něco, co se dosud neučilo, přišlo několik členů katedry s nápadem,

⁵ Rychlé napojení na hnutí waldorfských škol, spojené se zahraničními výjezdy do škol, měla zkraje devadesátých let například Univerzita v Ostravě.

⁶ Témata konferencí byla následující: 1991 – obecné otázky alternativního školství a tradice českého i světového alternativního školství, 1992 – učitel a jeho role v alternativních a církevních školách, 1993 – žák alternativní školy, 1994 – spolupráce alternativní školy s rodiči žáků, 1995 – alternativní modely výuky, 1996 – posuzování, hodnocení a klasifikace žáků, 1997 – přínos alternativních škol k optimálnímu rozvoji školské soustavy.

že studentům je třeba vedle našeho tradičního pojetí nabídnout i srovnání s tím, co se děje ve světě – i když třeba jen v omezeném měřítku. A tak se zrodila myšlenka pořádat konference o alternativním školství, které by učitelům i studentům naší fakulty daly patřičné informace.“ (Klapal, 1997, s. 144).

V průběhu sedmi let zazněly a v tištěné podobě byly v rámci sborníků vydané některé příspěvky, které je vzhledem ke zkoumanému tématu potřeba zmínit. První tematicky propojená skupina příspěvků, která z analýzy vyplynula, se zabývá teorií alternativní pedagogiky a řeší terminologii, případně smysl existence alternativní pedagogiky na konci 20. století. Mezi ně patří příspěvek s názvem Proč jsou alternativní školy alternativní (Rýdl, 1992a), který označuje alternativní školy jako jedny z nejvýznamnějších cest hledání nového pedagogického paradigmatu. O přesahu idejí tvůrců reformních pedagogických koncepcí počátku 20. století až do současných alternativních škol a o tom, jak překračují svým pojetím člověka hranice a omezení jednotlivých speciálních věd o člověku a výchově, informoval text s názvem K pedagogické antropologii reformních alternativních škol (Ries, 1993). Zmínit lze také příspěvek s názvem Omezenost „neomezenosti“ svobody výchovy dětí v alternativních školách (Rýdl, 1994b). O budoucnosti alternativní pedagogiky pojednává příspěvek s názvem Alternativní modely výuky na prahu 21. století (Václavík, 1995). Text příspěvku nastiňuje reflexi

problémů spojených s proměnou českého školství po roce 1989. Poukazuje na skutečnost, že návrat do demokratické Evropy s sebou přináší i nutnost převzetí alternativních modelů výuky, které se v Evropě nerozšířily jako módní trend, ale jako odpověď na aktuální problémy společnosti konce 20. století. A tak by na ně mělo být pohlíženo. Jako na modely výuky, které roky praxe prokázaly, že umí vyřešit leckteré problémy, s nimiž si tradiční pedagogika nedokáže poradit.

Značné množství příspěvků ve sbornících napříč ročníky se věnuje waldorfské pedagogice, zejména pak učitelé na waldorfské škole. Jedná se například o příspěvek s názvem K některým prvkům přípravy waldorfských učitelů (Pol, 1992), který nastiňuje, že by bylo možné se při inovacích vysokoškolského vzdělávání učitelů inspirovat v systému vzdělávání waldorfských učitelů. Opět učitelé waldorfské školy, tentokrát ve spojení s jeho rolí a kompetencemi při organizaci škol, se věnuje příspěvek stejného autora s názvem Ke kompetencím učitelů waldorfských škol a jejich reflexi v učitelské přípravě (Pol, 1993). V roce 1994 se učitelé waldorfské školy věnoval i příspěvek Grecmanové s názvem Požadavky na budoucí učitele waldorfské školy a organizace jejich studia. Příspěvky k waldorfské pedagogice na konferencích často pocházely od akademiků z pedagogických fakult Univerzity Palackého v Olomouci a Univerzity v Ostravě, na kterých se waldorfská pedagogika v devadesátých

letech těšila velkému zájmu, o čemž svědčí i dříve zmíněné monografie právě Pola a Grecmanové s Urbanovskou.

V průběhu devadesátých let se tím, jakým způsobem by se mohlo alternativní školství promítnout do vzdělávání učitelů základních a středních škol, začalo zabývat více příspěvků. Je to například text Krejčího (1994) s názvem Kvalifikace a specializace přípravy učitelů na alternativních školách vznikajících v České republice. Dále pak Příprava učitelů na alternativní výuku (Grecmanová & Urbanovská, 1995) a Některé možnosti a problémy začleňování alternativních modelů výuky do studia učitelství na ostravské univerzitě (Kurelová, 1995). I k tomuto tématu na olomouckých konferencích často přednášeli akademici z pedagogických fakult obou výše zmíněných univerzit.

Ve druhé polovině devadesátých let už začaly konferenční příspěvky reflektovat výzkumy českých alternativních škol a jejich komparaci se školami běžnými. To dokládá například příspěvek s názvem Porovnání klimatu výuky ve školách s tradičním a alternativním vyučováním (Kurelová & Hanzelková, 1996). V posledním roce pořádání konference už mimo to přišel čas pro průběžné hodnocení dosavadní praxe českých alternativních škol, což dokládají například následující příspěvky: Přínos alternativních škol k dalšímu rozvoji výchovy a vzdělávání (Kalhous, 1997) a České alternativní školy a jejich hodnocení ve srovnání se zahraničím (Rýdl, 1997a).

Z analýzy sborníků z olomouckých konferencí vyplývá, že v prvních ročnících se příspěvky orientovaly na alternativní školy v užším i širším pojetí, ale s postupem let se od nich více odchylovaly a zaměřovaly se na takové přístupy a metody ve výuce na běžných školách, které by se daly nazvat jako alternativní vůči standardním přístupům, tradičním před rokem 1989.

DISKUSE

Komparativní analýza různých typů textů o alternativní pedagogice ukázala, že charakter i náplň textů se v devadesátých letech proměňovaly a dokreslovaly proměny role alternativní pedagogiky v českém školství i proměny českého školství jako takového. V první polovině devadesátých let byl dominantním problémem nedostatek základních informací o alternativních školách. V té době (1990–1995) vyšly všechny zmíněné knižní publikace z první a druhé skupiny. Jejich cílem bylo, jak vyplývá z analýzy, poskytnout o reformních pedagogických koncepcích informace, které do roku 1989 chyběly, a to s úmyslem reflektovat podnětnost a inspirativnost těchto koncepcí směrem k demokratizaci českého školství v devadesátých letech a s ní související touhu po pluralitě vzdělávacích možností v podobě otevírání českých alternativních škol. Odborné texty popisovaly nejen historii reformních pedagogických koncepcí, ale i současnost zahraničních alternativ-

ních škol, které z těchto koncepcí vzešly a etablovaly se v rámci zahraničních vzdělávacích systémů. Mimo to sloužily i jako zdroj argumentů pro diskusi nezávislých iniciativ a organizací podporujících hnutí alternativní pedagogiky v České republice se státním aparátem, jehož aktivita v přípravě legislativního ukotvení alternativního školství značně „pokulhávala“ za aktivitou NEMES, PAU a dalších. Nedostatečnou informovanost laické i odborné společnosti po roce 1989 dokládají i slova Svobodové: „V prvních letech po roce 1989 docházelo velmi často i k takovému zjednodušení, že waldorfská škola byla považována za jedinou možnou alternativu a za její představitelku. Časem se s přísunem dalších přesnějších informací zjistilo, že učit jinak ještě vůbec neznamená učit pouze s využitím waldorfského systému a že možností je mnohem více.“ (Svobodová & Jůva, 1995, s. 21).

Chybějící základní informace poskytl zejména monografie přehledového typu (publikace Rýdla, Průchy, Svobodové a Jůvy aj.), které svým obsahem pokryly vznik a specifika reformního pedagogického hnutí, stejně jako charakteristické rysy vybraných koncepcí a mnohdy i soudobou podobu zahraničních alternativních škol. I po třiceti letech od vydání jsou stále relevantním zdrojem, ze kterého lze k tématu alternativní pedagogiky čerpat základní in-

formace. Zejména Rýdlovy monografie jsou v tomto ohledu detailní. V dobových odborných pedagogických periodikách a v konferenčních příspěvcích dokreslovaly tyto základní informace i zprávy akademiků a učitelů z návštěv zahraničních alternativních škol a diskuse nad možnostmi i riziky zavádění alternativní pedagogiky do českého školství.

Ve druhé polovině devadesátých let už byla situace jiná. Alternativní školy sice mohly být, a také byly, zakládány, ale stále narážely na legislativní bariéry. Existovat mohly pouze po schválení MŠMT pod časově omezeným statutem „pokusného ověřování“, o který musely opakovaně žádat, schvalování učebních plánů a osnov, které se lišily od těch využívaných na běžných školách, bylo „během na dlouhou trať“, financování bylo nejisté a zástupci ČŠI si při kontrolách nevěděli rady s tím, jak hodnotit vyučování, které se „nevejde“ do tabulek. Specializované kurzy⁷ vzdělávání pro učitele různých typů alternativních škol byly sice v plném proudu, ale protože nebyly akreditované MŠMT, byly považovány spíše za zájmové vzdělávání a jejich absolvování nedávalo učitelům v rámci legislativy potřebnou kvalifikovanost pro učitelskou profesi. Tlak iniciativ a organizací bojujících za legalizaci alternativních škol, ale i za legalizaci odlišných způsobů výuky se stupňoval, až došlo v roce 1995 ke zlomu.

⁷ Už v letech 1990–1992 mimo jiné probíhal díky Spolku přátel waldorfské pedagogiky první kurz waldorfské pedagogiky ve Štědróníně, v roce 1997 byl zahájen první vzdělávací kurz Montessori v ČR.

MŠMT vydalo *Standardy pro základní vzdělávání*, které zahájily proměnu charakteru vyučování na českých školách. Poprvé byly stanoveny standardy toho, co má žák umět na konci základní školy, namísto osnov jako předpisu, co přesně a kdy učit. Tím se odlišné způsoby vyučování běžné pro alternativní školy staly legálními. Definitivní proměna ve způsobu vzdělávání na českých školách nicméně přišla až díky školskému zákonu z roku 2005, který zavedením RVP a ŠVP způsobil, že alternativní si jsou od té doby, dá se říct, všechny školy navzájem (více např. MŠMT, 2004).

Jak tento vývoj reflektovaly odborné texty vydané v letech 1995–1999? Teoretických informací o původu alternativních škol a o potvrzení jejich životaschopnosti v zahraničí už bylo v této době dostatek. Při pohledu na výše uvedený výčet odborných textů, které k alternativní pedagogice vyšly v daném období, je směr, kterým se odborná pozornost v této oblasti zaměřila, snadno identifikovatelný. V tomto období byly vydány všechny uvedené knižní publikace ze třetí skupiny, tzn. ty, jejichž dominantním tématem je pouze jedna reformní pedagogická koncepce (alternativní škola), jíž se text věnuje více či méně do hloubky, v závislosti na rozsahu publikace.⁸ Zároveň toto období přineslo monografie, které se více než na teorii a historii zaměřily na praxi a metodiku dané alternativní koncep-

ce (Grecmanová a Urbanovská; Rýdl; Šebestová a Švarcová; Zelinková aj.). Cílem těchto knižních publikací byla podpora nově vzniklých českých alternativních škol a poskytnutí teoretické opory učitelům, kteří v nich působili. Pozornost se v tomto ohledu zaměřila nejvíce na waldorfskou pedagogiku a na pedagogiku montessori, k nimž kromě publikací českých autorů byly v devadesátých letech vydávány také překlady knih autorů zahraničních. Ke konci devadesátých let začaly odborné texty, zejména pak konferenční příspěvky a studie v pedagogických časopisech, reagovat na (několika lety existence prokázanou) životaschopnost českých alternativních škol. Mimo to začala praxe alternativních škol ukazovat, že některé prvky a principy (slovní hodnocení jako alternativa známkového hodnocení; projektová výuka, skupinová práce apod. jako alternativa k frontální výuce aj.) by mohly inspirovat i běžné školy hledající v devadesátých letech svou novou podobu.

Mimo nadšené texty, které často vycházely z per aktivních členů nezávislých iniciativ (NEMES, PAU aj.) a iniciativ jednotlivých typů alternativních škol, se v průběhu devadesátých let objevovaly i texty varující před nekritickým přejímáním zahraničních pedagogik (včetně alternativních) a poukazující na nutnost nadhledu a vědomí vlastních dobrých pedagogických

⁸ Výjimkou jsou dvě publikace, které vyšly už před rokem 1995, a to monografie Singuleho (1991), která je kompilací skládající se z odborné stati autora a překladů textů Deweyho, a monografie Štecha (1992).

tradic. I v odborných pedagogických textech k tématu alternativní pedagogiky tak můžeme pozorovat rozkol, který byl v daném období typický pro pedagogické myšlení české společnosti jako takové. Významnou platformou, kde se mohli k diskusi setkávat akademici, učitelé i studenti ať už z řad propagátorů alternativní pedagogiky, anebo z řad kritiků byly olomoucké konference o celosvětových otázkách alternativního školství. Obsahová analýza příspěvků sborníků jednotlivých konferencí dokresluje a reflektuje obecné tendence vývoje českého pedagogického myšlení v oblasti alternativní pedagogiky. Ukazuje posun od popisu historie zahraničních reformních škol a metodik soudobých zahraničních alternativních škol až k reflexi prvních let existence a problémů českých alternativních škol. Poslední ročník konference se věnuje jak inspirativnosti těchto škol pro běžné vzdělávání, tak i prvnímu vyhodnocování jejich reálného fungování.

LIMITY STUDIE A NÁMĚTY PRO DALŠÍ VÝZKUM

Rešerše odborných textů o alternativní pedagogice vydaných na našem území v letech 1990–1999 ukázala rozsáhlost zkoumaného tématu. Už to samo o sobě poukazuje na možnosti dalšího výzkumu v této oblasti. Jednou z nich je důkladnější analýza článků v odborných pedagogických periodikách a rovněž rozsáhlejší analýza příspěvků ve sbornících, což je oblast, ve které tato studie

poskytuje jen základní přehled. Jako zajímavá možnost se jeví i zmapování a analýza odborných textů k jednotlivým reformním pedagogickým koncepcím a alternativním školám, které na základě těchto koncepcí dnes pracují, a to například v rámci samostatných komparativně přehledových studií (se zaměřením zejména na ty koncepce, které našly praktické uplatnění v českém vzdělávacím systému). V tomto případě by se studie mohly orientovat na rozsáhlejší časové období a pokrýt vývoj odborných textů k dané alternativní koncepci z období před rokem 1989 (byť v té době se samozřejmě texty k tomuto tématu objevovaly jen minimálně) až do současnosti. Jako další možnost výzkumu se ukazuje navazující základní přehledová studie, která by analýzu a komparaci odborných textů posunula chronologicky do dalšího časového období a zmapovala odborné texty k alternativní pedagogice vydané v České republice českými autory v letech 2000–2025. Samostatnou přehledovou studii by si dozajista zasloužilo i téma reformního hnutí v ČSR v meziválečném období, o němž vyšlo – nejen v devadesátých letech – značné množství článků, což poukazuje na možné opomíjení tohoto inspirativního období dějin české alternativní pedagogiky.

ZÁVĚR

Alternativní pedagogika je fenomén, který se během více než sta let rozšířil takřka po celém světě, přičemž

rozdílné rozvrstvení jednotlivých typů alternativních škol v různých geografických oblastech ukazuje na skutečnost, že rozdílné společnosti i kultury spojuje touha po pluralitě ve vzdělávání. Pro českou kulturu a školství, stejně jako pro další postsocialistické země, je typická dlouhá tradice uniformního socialistického školství, což je skutečnost, která na jednu stranu zřejmě podpořila na počátku devadesátých let touhu části společnosti po alternativní pedagogice, ale zároveň přinesla u jiné části společnosti strach z jejího bezvýhradného přejímání či odklonu od dobrých pedagogických tradic Komenského a dalších. O alternativní pedagogice se v devadesátých let nejen mluvilo, ale také psalo. A ne málo. Z výsledků komparační analýzy je patrné, že v daném období bylo českými autory na našem území publikováno značné množství odborných textů, které se majoritně věnovaly alternativní pedagogice. Jejich analýza, komparace a následný popis jsou ve své podstatě odpovědí na výzkumnou otázku.

Alternativní školy to v české společnosti neměly v devadesátých letech snadné, což potvrzuje mnoho mýtů

a polopravd, které koneckonců kolují mezi lidmi až do současnosti. Přesto se v rámci školského systému zdárně etablovaly a jsou nedílnou součástí nabídky pluralitního vzdělávání. Oproti devadesátým letům už dnes svou existenci obhajovat nemusí. Více než třicet let praxe, množství absolventů, kteří nacházejí další uplatnění napříč studijními obory i profesemi, ale i neustávající zájem rodičů dětí o alternativní způsoby jejich vzdělávání, dokazují denně jejich životaschopnost. A co víc, mnoho prvků a principů, jejichž průkopníky u nás byly právě alternativní školy, našlo uplatnění v běžných školách a dnes jsou jejich obvyklou náplní. Rozkol, který panoval v devadesátých letech, tak zdá se našel rozhršení. Stoupenci alternativního hnutí mohou být s množstvím alternativních škol v České republice relativně spokojeni. A ti, kteří měli obavy z přejímání alternativních postupů a ze ztráty vlastní pedagogické tradice, mohou být spokojeni též. Alternativní školy ty tradiční nenahradily. Dostaly je ale svou jinakostí a dynamičností pod pozitivní tlak, nutící je k pružnému reagování na stále se měnící dobu i výzvy 21. století.

LITERATURA

- Čapek, J. (1995). Škola jenského plánu. In *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Serie C. Ústav jazyků a humanitních studií* (s. 75–81). Univerzita Pardubice.
- Grecmanová, H. (1994). Požadavky na budoucí učitele waldorfské školy a organizace jejich studia. In *Sborník ze 3. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 26.–28. 8. 1993* (s. 25–30). Univerzita Palackého.

- Grecmanová, H., & Urbanovská, E. (1995). Příprava učitelů na alternativní výuku. In *Sborník z 5. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 19.–21. 8. 1995* (s. 81–86). Univerzita Palackého.
- Grecmanová, H., & Urbanovská, E. (1996). *Waldorfská škola*. Hanex
- Grecmanová, H., & Vítková, E. (1991). Svobodná výchova na Waldorfské škole R. Steinera ve Vídni. *Pedagogická revue*, 43(5), 334–341.
- Havlínová, M. et al., (1998). *Program podpory zdraví ve škole: Rukověť projektu Zdravá škola*. Portál.
- Havlínová, M. et al. (1995). *Zdravá mateřská škola*. Portál.
- Hrdličková, A. (1992). Pedagogická koncepce M. Montessoriové jako podnět i pro výchovu dětí staršího školního věku. *Pedagogická revue*, 44(6): 423–430.
- Hrdličková, A. (1994). *Alternativní pedagogické koncepce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- Hrdličková, A. (1995). Alternativní pedagogické koncepce a jejich význam pro teorii a praxi současné školy. *Pedagogická orientace*, 5(15), 85–92.
- Kalhous, Z. (1997). Přínos alternativních škol k dalšímu rozvoji výchovy a vzdělávání. In *Sborník ze 7. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 16.–18. 10. 1997* (s. 111–113). Univerzita Palackého.
- Klapal, V. (1997). Konference o alternativním školství – zdroj myšlenkového obohacení a multikulturality pro studenty a učitele vysokých škol. In *Sborník ze 7. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 16.–18. 10. 1997* (s. 144–147). Univerzita Palackého.
- Kučerová, S. (1991). Alternativní školy. *Pedagogická orientace*, 1(1), 69–75.
- Kučerová, S. (1995). Má naše teorie přispívat k rozvoji alternativního školství? *Pedagogická orientace*, 5(15), 94–99.
- Kurelová, M. (1995). Některé možnosti a problémy začleňování alternativních modelů výuky do studia učitelství na ostravské univerzitě. In *Sborník z 5. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 19.–21. 8. 1995* (s. 186–190). Univerzita Palackého.
- Kurelová, M. & Hanzelková, M. (1996). Porovnání klimatu výuky ve školách s tradičním a alternativním vyučováním. In *Sborník z 6. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 17.–19. 10. 1996* (s. 161–167). Univerzita Palackého.
- Krejčí, V. (1994). Kvalifikace a specializace přípravy učitelů na alternativních školách vznikajících v České republice. In *Sborník ze 3. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 26.–28. 8. 1993* (s. 66–68). Univerzita Palackého.
- Lukavská, E. (1998). Program Začít spolu jako jeden z alternativních přístupů na prvním stupni ZŠ v České republice. *Pedagogika*, 48(4), 387–395.
- Mareš, J. (2013). Přehledové studie: jejich typologie, funkce a způsob vytváření. *Pedagogická orientace*, 23(4), 427–454.

- MŠMT. (2004). *Vstupujeme do evropského vzdělávacího prostoru. Díl II. Vzdělávání a vzdělávací soustava v roce 2004*. Výroční zpráva o stavu a rozvoji vzdělávací soustavy v České republice za rok 2004. Ministerstvo, školství, mládeže a tělovýchovy. https://msmt.gov.cz/uploads/soubory/vyrocní_zpravy/vz_20042.pdf
- Pol, M. (1993). K impulsu waldorfských škol pro pluralitu školství v Čechách. *Pedagogika*, 43(3), 257–267.
- Pol, M. (1992). K některým prvkům přípravy waldorfských učitelů. In *Sborník z konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 16.–20. 9. 1991* (s. 167–169). Univerzita Palackého.
- Pol, M. (1992). K otázkám řízení waldorfských škol. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. I. Řada pedagogicko-psychologická*, 41(126), 49–58.
- Pol, M. (1993). Ke kompetencím učitelů waldorfských škol a jejich reflexi v učitelské přípravě. In *Sborník z 2. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 14.–16. 9. 1992* (s. 168–171). Univerzita Palackého.
- Pol, M. (1996). *Waldorfské školy: izolovaná alternativa, nebo zajímavý podnět pro jiné školy?* Masarykova univerzita.
- Prokop, J. (1991). Freinetovo pedagogické hnutí. *Alfa revue*, 1(2), 27–34.
- Průcha, J. (1991). *Alternativní školy v západní Evropě*. ÚIV.
- Průcha, J. (1994). *Alternativní školy*. Gaudeamus.
- Ries, L. (1993). K pedagogické antropologii reformních alternativních škol. In *Sborník z 2. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 14.–16. 9. 1992* (s. 18–21). Univerzita Palackého.
- Ries, L. (1994). O jednom způsobu studia učitelství (Svobodná pedagogická akademie v Zeist). *Aula*, 2(3).
- Rýdl, K. (1990a). *Reformní praxe v současných školských systémech*. SPN
- Rýdl, K. (1990b). Vývoj a současný stav waldorfských škol ve Spolkové republice Německo. *Pedagogika*, 40(3), 299–313.
- Rýdl, K. (1990–1991). Reformně pedagogické a alternativní školy ve světě. *V+V – Nezávislá revue pro výchovu a vzdělávání*, 1(2), 40–43.
- Rýdl, K. (1991a). K integraci obsahu vzdělávání v modelech škol v Německu. *Pedagogická revue*, 43(10), 721–736.
- Rýdl, K. (1991b). Prvky humanizace vzdělávání v teorii a praxi alternativních škol. *Pedagogická revue*, 43(5), 334–341.
- Rýdl, K. (1992a). Proč jsou alternativní školy alternativní. In *Sborník z konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 16.–20. září 1991* (s. 61–69). Univerzita Palackého.
- Rýdl, K. (1992b). *Tradice a současnost alternativního pedagogického hnutí v ČSFR a ve světě*. Metodické centrum Prešov.
- Rýdl, K. (1993). Alternativní školy – vývoj, problémy a perspektivy: K diskusi o úsilí klasifikace alternativních škol. *Pedagogická revue*, 45(7–8), 367–378.

- Rýdl, K. (1994a). *Alternativní pedagogické hnutí v současné společnosti*. Marek Zeman.
- Rýdl, K. (1994b). Omezenost „neomezenosti“ svobody výchovy dětí v alternativních školách. In *Sborník ze 3. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 26.–28. 8. 1993* (s. 128–131). Univerzita Palackého
- Rýdl, K. (1995). Humanistická pedagogika v perspektivách školské reformy: Několik úvah o perspektivě možného. In *Výchova a vzdělávání v pozdní době: Pamětní spis k životním a pracovním jubileím univ. prof. PhDr. Radima Palouše, dr. h. c.* (s. 65–74). Univerzita Karlova.
- Rýdl, K. (1997a). České alternativní školy a jejich hodnocení ve srovnání se zahraničím. In *Sborník ze 7. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 16.–18. 10. 1997* (s. 111–113). Univerzita Palackého.
- Rýdl, K. (1997b). Východiska jenského plánu v dobových myšlenkových proudech. In *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Serie C. Ústav jazyků a humanitních studií* (s. 13–30). Univerzita Pardubice,
- Rýdl, K. (1998a). *Jak dosáhnout spoluodpovědnosti žáka: Daltonský plán jako výzva – metody a formy práce na 2. stupni ZŠ a na středních školách*. Strom.
- Rýdl, K. (1998b). Smysl a vliv reformních idejí alternativního pedagogického hnutí v České republice v 90. letech. *Pedagogika*, 48(4), 380–386.
- Rýdl, K. (1999). *Principy a pojmy pedagogiky Marie Montessori (učební pomůcka pro veřejnost)*. MŠMT ČR.
- Singule, F. (1991). *Americká pragmatická pedagogika*. SPN.
- Svobodová, J. (1998). *Zdravá škola včera a dnes*. Paido.
- Svobodová, J., & Jůva, V. (1995). *Alternativní školy*. Paido
- Šebestová, V., & Švarcová, J. (1996). *Maria Montessori – aktuálně*. Vyšší pedagogická škola a střední pedagogická škola a gymnázium v Praze.
- Štech, S. (1992). *Škola stále nová: Freinetova „moderní škola“, MCE – hnutí pedagogické kooperace, GFEN – Francouzská skupina Nové výchovy*. Karolinum.
- Urbanovská, E. (1992). Jenský plán: Inspirativní momenty teorie a praktických zkušeností. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Paedagogica XIII. Studia paedagogica 2* (s. 99–109). Univerzita Palackého.
- Václavík, V. (1995). Alternativní modely výuky na prahu 21. století. In *Sborník z 5. konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc 19.–21. 8. 1995* (s. 292–296). Univerzita Palackého.
- Veselá, Z. (1992). Alternativní školství ve světle historického vývoje. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. I. Řada pedagogicko-psychologická*, 41(126), 29–48.
- Zdražil, T. (1995a). Člověk ve waldorfské pedagogice a anthroposofii I. *Učitelé listy*, 95(3), 16–17.
- Zdražil, T. (1995b). Člověk ve waldorfské pedagogice a anthroposofii II. *Učitelé listy*, 95(4), 18–19.
- Zelinková, O. (1997). *Pomoz mi, abych to dokázal (Pedagogika Marie Montessoriové a její metody dnes)*. Portál.

Mgr. Šárka Klímová, Ph.D.

Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Ústav pedagogiky, psychologie a etické výchovy;
e-mail: sarka.klimova@uhk.cz

KLÍMOVÁ, Š. Alternative Education in Pedagogical Texts in the Years 1990–1999

The review study deals with the issue of alternative pedagogy in Czech-written professional texts and provides an overview of professional texts by Czech authors from 1990 to 1999. Study covers books, studies in educational journals, and university and conference proceedings whose dominant theme is alternative pedagogy or its components. The study is based on a content and comparative analysis of selected texts and, in the context of changes in Czech education in the 1990s, outlines changes in the character and focus of professional texts.

Keywords: *alternative education, reform pedagogical concepts, overview study, changes in Czech educational system after 1989, professional pedagogical journals, conferences on global issues of alternative education*